Qabul qilindi: 22-sentabr 2026-yil • Ma’qullandi: 26-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 30-sentabr 2026-yil

AHOLIGA AXBOROT-KUTUBXONA XIZMATI KO‘RSATISHNI TAKOMILLASHTIRISHDA KONSOLIDATSIYALASHGAN MONITORING TIZIMINI JORIY ETISH

Matyaqubova Sharifajon Odilbek qizi

Toshkent Shahar “Bilim” axborot-kutubxona markazi axborot-bibliografiya xizmati bosh bibliografi, magistr

sharifajonmatyaqubova342@gmail.com

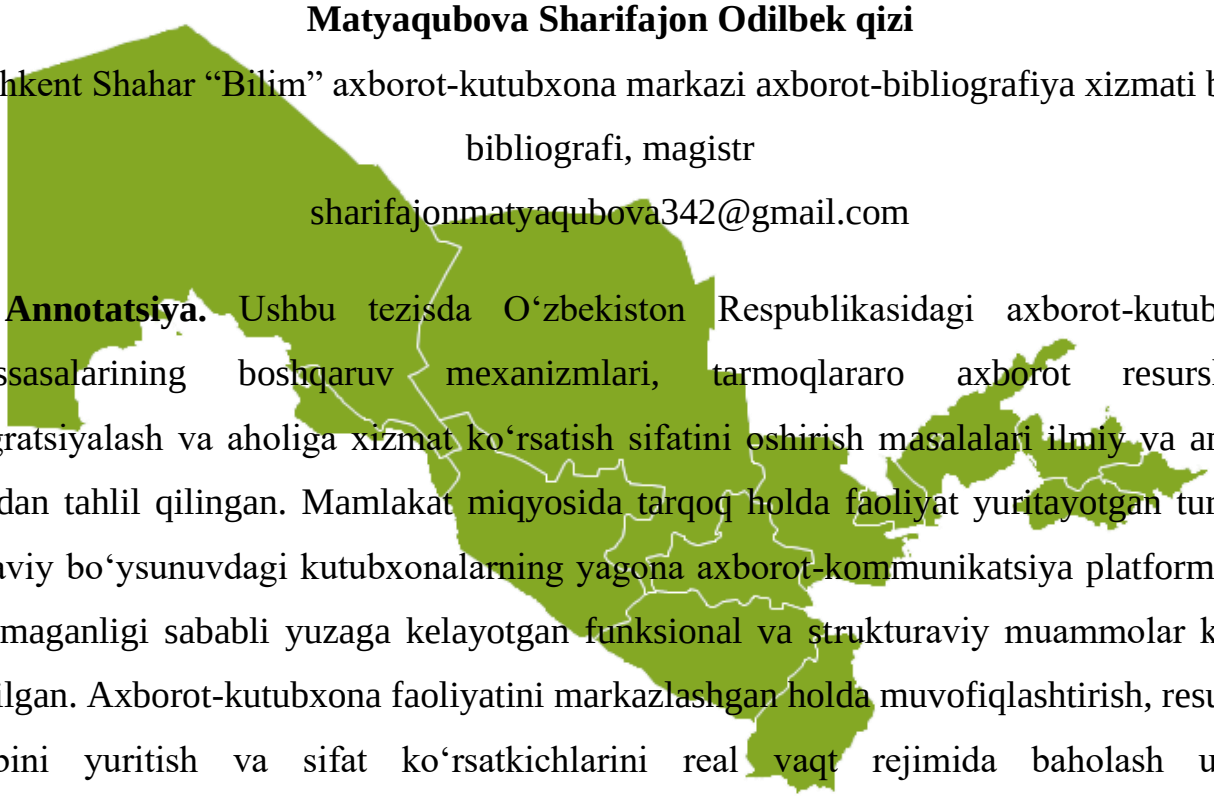

Annotatsiya. Ushbu tezisda O‘zbekiston Respublikasidagi axborot-kutubxona muassasalarining boshqaruv mexanizmlari, tarmoqlararo axborot resurslarini integratsiyalash va aholiga xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish masalalari ilmiy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Mamlakat miqyosida tarqoq holda faoliyat yuritayotgan turlicha idoraviy bo‘ysunuvdagi kutubxonalarning yagona axborot-kommunikatsiya platformasiga birikmaganligi sababli yuzaga kelayotgan funksional va strukturaviy muammolar ko‘rib chiqilgan. Axborot-kutubxona faoliyatini markazlashgan holda muvofiqlashtirish, resurslar hisobini yuritish va sifat ko‘rsatkichlarini real vaqt rejimida baholash uchun **Konsolidatsiyalashgan monitoring tizimi (KMT)** konsepsiyasi va uning arxitekturaviy-funksional modeli taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: *axborot-kutubxona faoliyati, konsolidatsiyalashgan monitoring, raqamli integratsiya, yig‘ma elektron katalog, MARC21, ISO 2789, idoralararo hamkorlik, kadrlar potensiali.*

Abstract. This thesis provides a scientific and practical analysis of governance mechanisms, the integration of inter-agency information resources, and strategies for enhancing the quality of public services across information and library institutions in the Republic of Uzbekistan. It addresses the functional and structural challenges arising from the lack of a unified information and communication platform among libraries operating

under various administrative bodies across the country. To achieve centralized coordination, systematic resource accounting, and real-time evaluation of service quality indicators, the concept and architectural-functional model of a Consolidated Monitoring System (CMS) are proposed.

Keywords: *information and library activity, consolidated monitoring, digital integration, union electronic catalog, MARC21, ISO 2789, inter-agency cooperation, human capital potential.*

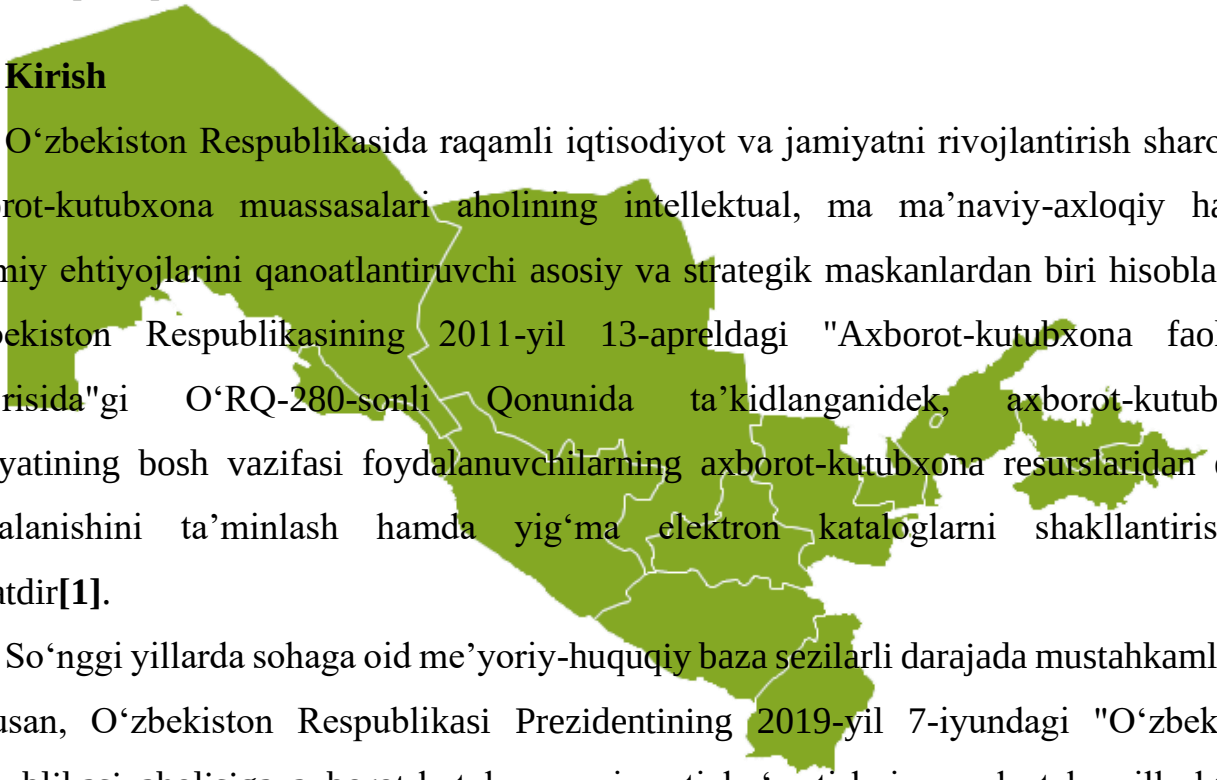

Kirish

O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyot va jamiyatni rivojlantirish sharoitida axborot-kutubxona muassasalari aholining intellektual, ma ma’naviy-axloqiy hamda ta’limiy ehtiyojlarini qanoatlantiruvchi asosiy va strategik maskanlardan biri hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasining 2011-yil 13-apreldagi "Axborot-kutubxona faoliyati to‘g‘risida"gi O‘RQ-280-sonli Qonunida ta’kidlanganidek, axborot-kutubxona faoliyatining bosh vazifasi foydalanuvchilarning axborot-kutubxona resurslaridan erkin foydalanishini ta’minlash hamda yig‘ma elektron kataloglarni shakllantirishdan iboratdir**[1]**.

So‘nggi yillarda sohaga oid me’yoriy-huquqiy baza sezilarli darajada mustahkamlandi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 7-iyundagi "O‘zbekiston Respublikasi aholisiga axborot-kutubxona xizmati ko‘rsatishni yanada takomillashtirish to‘g‘risida"gi PQ-4354-sonli qarori mamlakatimizda yagona milliy axborot-kutubxona tarmog‘ini yaratish hamda sohani raqamlashtirish bo‘yicha keskin burilish hosil qildi. Ushbu qaror ijrosi doirasida tuman va shahar axborot-kutubxona markazlari qayta tashkil etilib, infratuzilmani yangilash chora-tadbirlari belgilandi**[2]**.

Biroq, bugungi kunda respublikada faoliyat yuritayotgan 10 000 dan ortiq turlicha idoraviy bo‘ysunuvdagi (Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi, Madaniyat vazirligi, Fanlar akademiyasi va boshqa idoralar) kutubxona muassasalarining o‘zaro integratsiyalashuvi hamda faoliyati ustidan yagona va tizimli monitoring olib borish mexanizmi to‘liq shakllanmagan. Mavjud idoraviy to‘siqlar,

ma’lumotlar formatlarining har xilligi hamda statistika va resurslar hisobini yuritishdagi empirik yondashuvlar aholiga xizmat ko‘rsatish sifatini har taraflama xolis baholashga imkon bermayapti. Shu boisdan, milliy kutubxona-axborot ekotizimini yagona konsolidatsiyalashgan monitoring tizimi orqali boshqarish o‘tkir ilmiy-amaliy zaruriyatga aylandi.

Mavjud muammolar va strukturaviy tahlil

Aholiga axborot-kutubxona xizmati ko‘rsatish samaradorligini pasaytirayotgan va monitoringni qiyinlashtirayotgan asosiy muammolar quyidagilardan iborat:

1. **Idoraviy tarqoqlik va unifikatsiyaning yo‘qligi:** Kutubxonalar turlicha vazirlik va idoralarga bo‘ysungani sababli, ularning fondlarini jamlash, xatlovdan o‘tkazish va elektron kataloglashtirish standartlari (masalan, MARC21, UNIMARC) moslashuvchan konsensusga ega emas. Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi tomonidan yuritiluvchi Respublika yig‘ma elektron katalogiga (RYEK) barcha quyi kutubxonalar va axborot-kutubxona markazlari to‘liq va real vaqt rejimida integratsiya qilinmagan.
2. **Statistik ma’lumotlarni yig‘ishdagi subyektivlik:** An’anaviy shakldagi oylik va choraklik hisobotlar (kitob berilishi, davomat, kitobxonlar soni) inson omiliga bog‘liq bo‘lib, ma’lumotlarning aniqlik va haqqoniylik darajasini monitoring qilishning avtomatlashtirilgan vositalari mavjud emas.
3. **Resurslar takrorlanishi va budjet samarasizligi:** Yagona monitoring bazasining yo‘qligi sababli bir xil turdagi qimmatbaho ilmiy va xorijiy adabiyotlar yoki ma’lumotlar bazalariga (Research4Life, EBSCO va h.k.) turli muassasalar tomonidan takroran obuna bo‘linadi, bu esa davlat budjeti mablag‘larining irratsional sarflanishiga olib keladi.
4. **Infratuzilma va kadrlar nomutanosibligi:** Hududlardagi axborot-kutubxona markazlarining Moddiy-texnik bazasi (MTB) va kadrlar potensiali haqida yagona statistik platforma yo‘qligi sababli moddiy resurslarni qayta taqsimlash va kadrlarni qayta tayyorlashda operativ qarorlar qabul qilish imkoni cheklangan.

Konsolidatsiyalashgan monitoring tizimi (KMT) konsepsiyasi va arxitekturasi

Konsolidatsiyalashgan monitoring tizimi (KMT) — bu mamlakatdagi barcha axborot-kutubxona muassasalarining moddiy-texnik, bibliografik, kadrlar va moliyaviy resurslari hamda ko‘rsatilayotgan xizmatlar sifatiga doir statistik ko‘rsatkichlarni avtomatlashtirilgan holda bitta markaziy tugunda to‘plash, qayta ishlash va tahlil qilishni ta’minlovchi dasturiy-apparat majmuasidir.

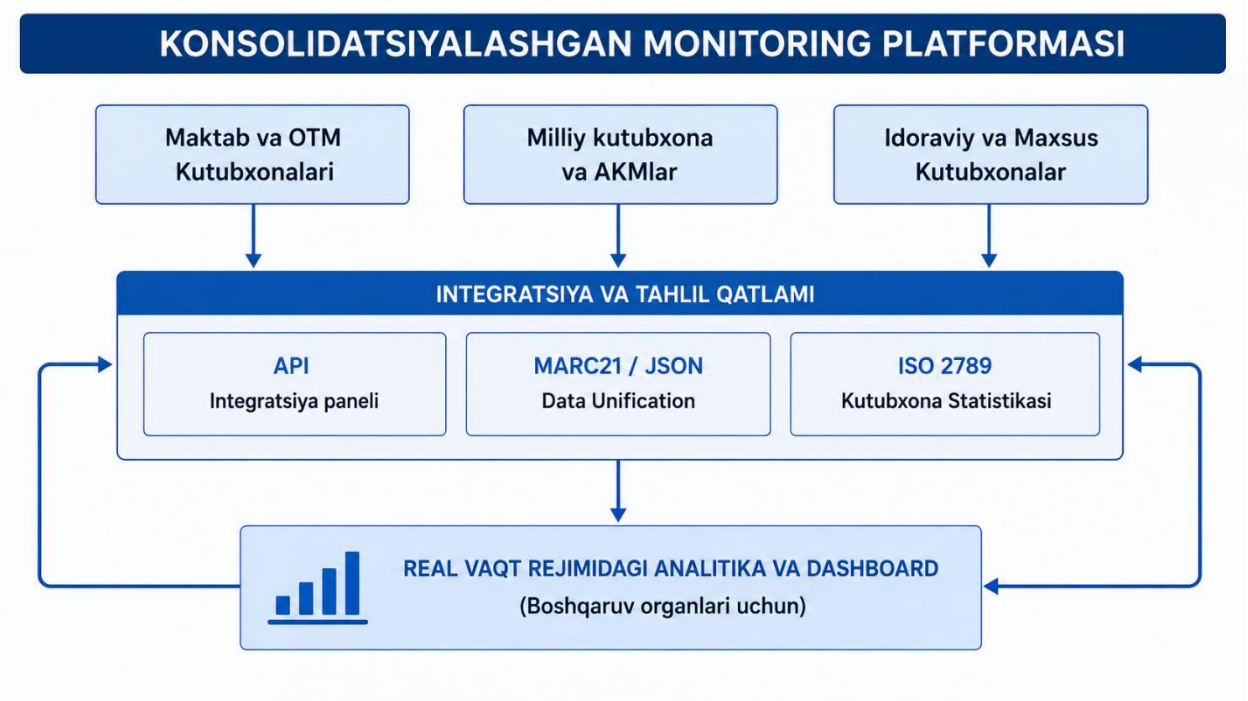

KMTning asosiy funksional bloklari:

1. **Yagona resurslar va bibliografik hisob bloki:**
   - Respublika bo‘yicha bosma va raqamlashtirilgan kitob fondi umumiy hajmining avtomatlashtirilgan hisobini yuritish.
   - Duplicate-detection (takroriy tavsiflarni aniqlash) texnologiyasi orqali yig‘ma katalogni bir xillashtirish.
2. **Xizmat ko‘rsatish va foydalanuvchilar faolligi bloki:**
   - Kutubxonalarga keluvchilar (jismoniy va virtual) sonini unifikatsiyalangan RFID-identifikatsiya hamda idoralararo elektron tizimlar orqali qayd etish.
   - ISO 2789 (Xalqaro kutubxona statistikasi) va ISO 11620 (Kutubxona faoliyati samaradorligi ko‘rsatkichlari) xalqaro standartlariga muvofiq ma’lumotlarni

shakllantirish[6].

3. **Infratuzilma va kadrlar monitoringi bloki:**
   - Kutubxona binolarining texnik holati, kompyuter parki va internet tezligi holatini doimiy nazorat qilish.
   - Xodimlarning ma’lumoti, malaka oshirish darajasi hamda mehnat undorligini tahlil qilish.
4. **Prediktiv Analitika va Boshqaruv paneli (Dashboard):**
   - Yig‘ilgan "Katta ma’lumotlar" (Big Data) va sun’iy intellekt alogoritmlari asosida aholining kitobxonlik va axborotga bo‘lgan ehtiyojlarini prognozlash.
   - Hududlar kesimida qaysi adabiyotlar turiga ehtiyoj yuqori ekanligini aniqlab, fondlarni maqsadli jamlash bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

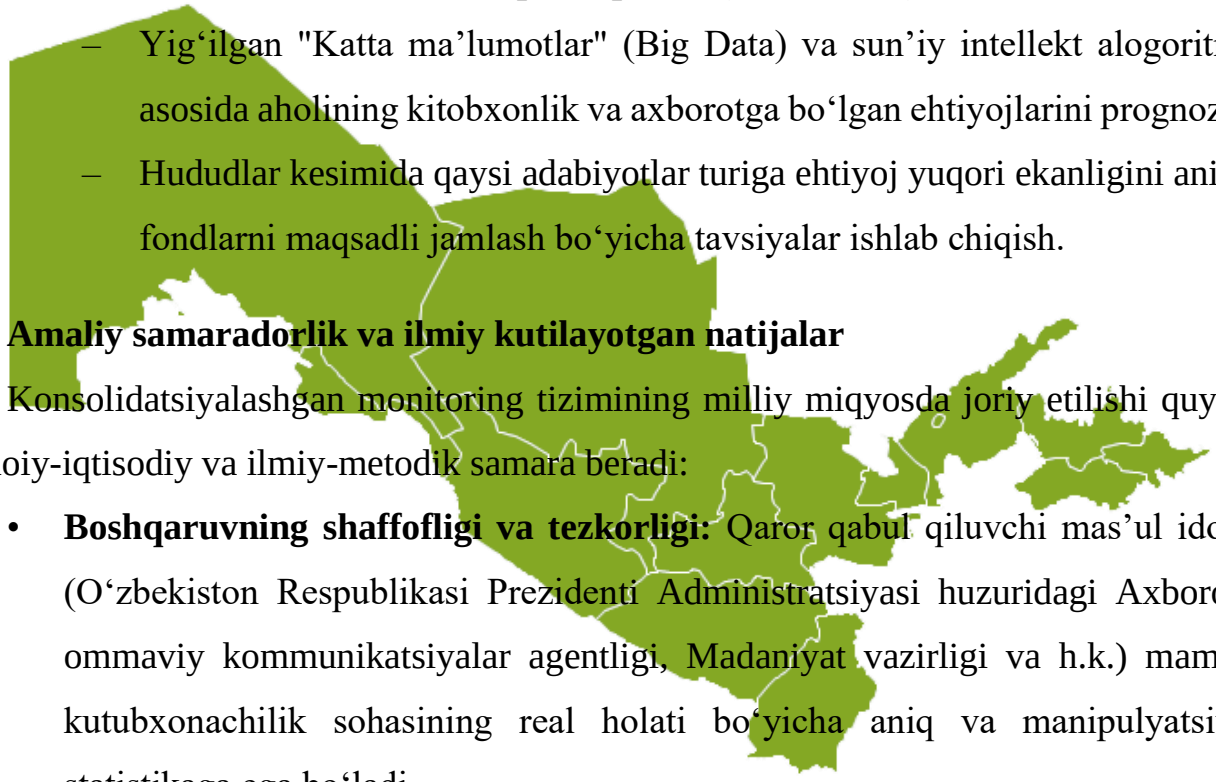

Amaliy samaradorlik va ilmiy kutilayotgan natijalar

Konsolidatsiyalashgan monitoring tizimining milliy miqyosda joriy etilishi quyidagi ijtimoiy-iqtisodiy va ilmiy-metodik samara beradi:

- **Boshqaruvning shaffofligi va tezkorligi:** Qaror qabul qiluvchi mas’ul idoralar (O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi, Madaniyat vazirligi va h.k.) mamlakat kutubxonachilik sohasining real holati bo‘yicha aniq va manipulyatsiyasiz statistikaga ega bo‘ladi.
- **Resurslardan o‘zaro foydalanish (Resource Sharing):** Kutubxonalararo abonement (KAB) va hujjatlarni etkazib berish (HEB) xizmatlari avtomatlashib, bir kutubxona kitobxoni boshqa barcha kutubxonalar resurslaridan masofadan turib foydalana oladi.
- **Moliyaviy tejamkorlik:** Markazlashgan tartibda kitob va elektron ma’lumotlar bazalarini xarid qilish imkoniyati yaratilib, budjet xarajatlari 20–30% ga optimallashtiriladi.
- **Xizmat ko‘rsatish sifati:** Foydalanuvchi so‘rovlariga javob berish vaqti qisqaradi va qishloq ile olis hududlardagi axborot-kutubxona markazlarining xizmat

ko‘rsatish darajasi shaharlardagi yetakchi muassasalar darajasiga yaqinlashtiriladi.

Xulosa va tavsiyalar

Aholiga axborot-kutubxona xizmati ko‘rsatishni takomillashtirish shunchaki kutubxonalar sonini oshirish yoki ularni kompyuterlar bilan ta’minlashdan iborat emas. Zamonaviy bosqichda asosiy urg‘u **boshqaruv sifati va resurslar integratsiyasiga** qaratilishi lozim.

Tadqiqot natijalariga tayanib quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

1. O‘zbekiston Respublikasida axborot-kutubxona faoliyatini muvofiqlashtiruvchi idoralararo kengash huzurida **Yagona konsolidatsiyalashgan monitoring platformasi**ning texnik-topshiriqlarini ishlab chiqish va bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish.
2. Barcha axborot-kutubxona muassasalari uchun resurslar va xizmatlar hisobini yuritishning unifikatsiyalangan elektron reglamentlarini qabul qilish.
3. Barcha turdagi kutubxonalarda MARC21 xalqaro mashina o‘qiydigan kataloglashtirish formatidan to‘liq foydalanishni majburiy etib belgilash.
4. Axborot-kutubxona xodimlarining KMT bilan ishlash, ma’lumotlar tahlili (Data Analytics) va elektron resurslarni boshqarish bo‘yicha malakasini oshirish kurslarini yo‘lga qo‘yish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. "Axborot-kutubxona faoliyati to‘g‘risida" O‘RQ-280-son. 2011-yil 13-aprel. // O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to‘plami, 2011-y.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. "O‘zbekiston Respublikasi aholisiga axborot-kutubxona xizmati ko‘rsatishni yanada takomillashtirish to‘g‘risida" PQ-4354-son. 2019-yil 7-iyun. // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori. "Axborot-kutubxona sohasida davlat xizmatlari ko‘rsatishning ma’muriy reglamentlarini tasdiqlash to‘g‘risida" 176-son. 2023-yil 1-may.

4. Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi rasmiy statistik ma’lumotlari va Respublika yig‘ma elektron katalogi ko‘rsatkichlari. — Tashkent, 2023.

5. ISO 2789:2013. Information and documentation — International library statistics. International Organization for Standardization (ISO).

6. ISO 11620:2014. Information and documentation — Library performance indicators. International Organization for Standardization (ISO).

7. G‘aniyeva B. I. Kutubxona-axborot faoliyatida axborot texnologiyalarini qo‘llash va boshqaruv mexanizmlari. — T.: "Faylasuflar" nashriyoti, 2021. — 184 b.

